

IZVOZNA ORIJENTACIJA ORGANIZACIJA UDRUŽENOG RADA AGROINDUSTRIJE VARAŽDINSKE REGIJE U UVJETIMA MEĐU- NARODNE TRGOVINE HRANOM

U radu se istražuju značajke poljoprivredne i prehrambeno-industrijske proizvodnje te domaće potražnje poljoprivredno-prehrambenih roba, kao faktora ograničenja izvoza hrane iz SFRJ i Varaždinske regije.

Obrađuju se karakteristike proizvodnje i potrošnje hrane u svijetu s posebnim osvrtom na problematiku plasmana na konvertibilnim tržištima.

Prikazan je značaj uređivanja poljoprivrednog zemljišta i primjene visoke tehnologije u poljoprivrednoj proizvodnji. Istraženi su oblici agrarnog protekcionizma razvijenih zemalja i njihov utjecaj na izvoz hrane iz naše zemlje i ove Regije.

Na osnovi sagledavanja odnosa u proizvodnji i trgovini hranom, posebno u razvijenim zemljama, ukazuje se na pretpostavke za uspješan nastup na tržištu hrane, koji osigurava konvertibilni devizni priljev.

U sklopu pretpostavki za uspješan izvoz istražena je ovisnost poljoprivredne i prehrambene industrije Regije o konvertibilnim deviznim sredstvima te ukazano na područja izvoza, proizvode i metode kojima se može na duži rok uspješno uključiti u međunarodno tržište hranom.

UVOD

U pristupu ocjena tendencija u robnim tokovima uopće, pa i na području plasmana hrane nekog užeg područja, potrebno je poći od činjenice da karakter razmjeni određuje način proizvodnje, a njezin intenzitet, ekspanzija i vrsta da su određene razvitkom i strukturom proizvodnje.¹ Ako se taj stav uzme kao polazište, tada se tržišni položaj prehrambene proizvodnje mora u tom svjetlu promatrati i u Varaždinskoj regiji. Tu će dolaziti do izražaja tehnološka i

1) K. Marx: Uvod u kritiku političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1956, str. 190.

ekonomska povezanost organizacija tih djelatnosti, kao i razvijenost marketing - koncepcija razvoja potencijala područja u otvorenosti domaćeg i stranih tržišta, temeljenih na ekonomskim prednostima određene proizvodnje. Pri tom treba imati u vidu činjenicu da je vrijeme proizvodnje u jedinstvenom re produktijskom ciklusu relativno teže skraćivati, pa je vrijeme prometa, posebno onaj njegov dio koji se odnosi na prodaju robe, relativno najodlučniji za skraćivanje ukupnog obrtnog perioda uopće². Ova pitanja izuzetno su važna u vremenu politike realne kamatne stope u uvjetima godišnje 50-80%-tne inflacije i dezinvestiranja u obrtna sredstva OUR-a. Ovo upućuje kako na potrebu visokog stupnja organiziranosti proizvodnje, tako i na visoko uspješno organiziranje prometne funkcije u reproduktivskom ciklusu proizvodnje hrane.

Razvoj odnosa suradnje između proizvodnje i prometa u našim uvjetima ne znači eliminaciju tržišnih odnosa; bolje rečeno onih odnosa koji se na tržištu javljaju iz planskog usmjeravanja proizvodnje i prometa. Ako se složimo sa stavom da je ... "samoupravljanje slobodno raspolaganje zarađenim dohotkom i uopšte uzev poslovna samostalnost (autonomija) koja sa svoje strane podrazumijeva postojanje tržišta"³, tada to pitanje zahtijeva i odgovarajući odnos poljo privrednih proizvođača prema tržištu hrane. To pak je ostvarivo zajedničkim planiranjem koje tako sve više svojim karakterom društvenog planiranja privrednih subjekata zamjenjuje klasično državno planiranje. Zajedničko društveno planiranje ne ograničava, već, suprotno, povećava autonomiju poduzeća i to zato što:

- smanjuje neizvjesnost kao osnovno ograničenje odlučivanju,
- povećava ukupnu stopu rasta širenjem tržišta i
- izjednačuje uvjete poslovanja koje pojedinačno kolektiv sam ne bi mogao kontrolirati.

Tu ne treba strahovati da će zajedničko planiranje derogirati tržišne zakonitosti. Istražujući te pojave Horvat⁴ je još 1969. godine konstatirao da; "tržišna privreda je inherentno nestabilna i stoga je treba usmjeravati". Nazivajući administrativno usmjeravanje njegovim najprimitivnijim oblikom, on utvrđuje da ga ipak mora biti, ukoliko se žele izbjeći ciklusi.

U takvim uvjetima vrlo rascjepkanog i regionalno zatvorenih tržišta djeluje i odvija se i nastup proizvodnje hrane organizacija iz Regije na tuzemnom i inozemnom tržištu.

2) *K.Marx: Uvod u kritiku političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1956, str. 190.*

3) *B.Horvat: Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije, IEN Beograd, 1970, str.117-118.*

4) *B.Horvat: Privredni ciklusi u Jugoslaviji, IEN Beograd, 1969, str. 17.*

1. UTJECAJ RASTA PROIZVODNJE I DOMAĆE TRAŽNJE NA IZVOZ HRANE

U poljoprivrednoj proizvodnji u zemlji od 1961. godine naovamo ne ostvaruje se planirani rast. U četiri prethodna planska razdoblja od 1961. do 1980. godine godišnja stopa rasta kretala se u odnosu na plan kako slijedi iz pregleda:⁵

Tabela 1. Prosječne stope rasta poljoprivrede SFRJ (u %)

Planski period	S t o p a		% ostvarenja
	planirana	ostvarena	
1961-1965.	7,5	1,4	19
1966-1970.	4,6	3,0	65
1971-1975.	3,5	2,8	80
1976-1980.	4,0	2,2	50

Prema dvogodišnjim kretanjima u tekućem srednjoročnom razdoblju planirana stopa rasta od 4,5% ostvaruje se s 4,1 ili 91%.

U SRH u razdoblju od 1971-1975. godine ostvarena je stopa rasta poljoprivrede s 0,8%, s tim da je ostvaren rast od 4,4% u društvenom sektoru, ali je privatni sektor ostvario negativnu stopu od -0,1%.

Prema Društvenom dogovoru u razvoju AIK u razdoblju od 1976-1980. godine utvrđena je stopa rasta od 4,0%, a ostvarena je s 5,0%, dok je rast proizvodnje brži od utvrđenog zabilježen u prehrambenoj industriji. U prve dvije godine petogodišnjeg planskog razdoblja od 1981-1985. ostvarivala se stopa rasta poljoprivrede s 4,1%, a prehrambene industrije s 1,2%. Dogovorom o razvoju AIK SRH u ovom razdoblju planirane su stope rasta od 5, odnosno 5,3%.⁶

U Varaždinskoj regiji u periodu od 1976-1980. godine rast poljoprivredne proizvodnje planiran je sa 6,2%, a ostvaren s 5,9%, te kod prehrambene industrije planiran je s 10,5%, a ostvaren s 12,2%.⁷

Iz ovoga proizlazi da uz planski dobro postavljene ciljeve razvoja AIK-a u cjelini nisu osigurani financijsko-investicijski ni tehnološki uvjeti, a ni odgovarajuće mjere tekuće ekonomske politike kojim bi se realizirali postavljene zadaci.

S obzirom na činjenicu da je ponuda u zemlji za poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima stalno rasla, a nije se ostvarivao odgovarajući obim proizvo-

5) Dugoročni program stabilizacije AIP, CKS, Beograd, 1982, str. 10.

6) Ocjena stanja i osnovni problemi AIK SRH s prijedlogom mjera - RKPS Zagreb, 1983. i podaci RZDP i RZS 1983.

7) Podaci Zavoda za društveno planiranje Zajednice općina Varaždin, 1983.

dnje, došlo je do daljnje neusklađenosti ponude i potražnje i s tim u vezi do nedostatka roba i visokog rasta cijena.

U periodu od 1961-1971. godine realna stopa agregatne tražnje iznosila je 4,9%, a agregatne ponude 3,1%, dok je u periodu od 1971-1981. godine taj rast bio 3,1, odnosno 2,0% godišnje⁸. To znači da je unutrašnja potražnja mogla biti domaćom proizvodnjom podmirivana sa svega 63, odnosno 64,5%. Slijedi zaključak da je svaka poljoprivredna i prehrambeno-industrijska proizvodnja imala stalno nedovoljno zasićeno tržište. Iz toga dalje slijedi da se nedostatak poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, uz ostale faktore, nepovoljno odrazio na povećanje proizvodnje i produktivnosti rada, a izazvao enorman skok cijena poljoprivrednih proizvoda i industrijsko-prehrambenih proizvoda.

Među ostalim faktorima utjecaja na nedovoljnu proizvodnju treba istaći i obim investicija u poljoprivredu, posebno u društvenom sektoru.

U proteklom petogodišnjem razdoblju u SFRJ u strukturi ukupnih investicija u društvenom sektoru u poljoprivredu je uloženo svega 5,5%, a bilo je planirano 11%⁹. U SRH u periodu od 1976-1980. godine taj je udio imao opadajuću tendenciju. Dok su u 1976. godini investicije u društveni sektor AI u strukturi ukupnih ulaganja zauzimala 9,0%, u 1980. su pale na 7,9%, odnosno u tom je razdoblju ulog u poljoprivredu iznosio 8,6% u ukupnim investicijama društvenog sektora.¹⁰

2. DRUŠTVENO-EKONOMSKA OGRANIČENJA PROIZVODNJE HRANE ZA IZVOZ

Kada se želi uočiti mogućnost izlaza poljoprivredne robne proizvodnje i prehrambene industrije određenog područja na inozemna tržišta, treba analizirati odnose motivacije za taj izlazak. Pokušajmo dati genezu te motivacije u ekonomskom smislu.

Prije svega, neusklađen razvoj prvog i drugog odjeljka društvene reprodukcije u zemlji stavljao je proizvođače hrane u dužem periodu u poziciju nedovoljne proizvodnje i produktivnosti rada po osnovi mogućnosti ulaganja. To je s jedne strane stalno otvaralo viši nivo potražnje poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda od strane korisnika dohotka ostvarivanih dinamičnijim razvojem industrije. S druge strane to je stvaralo stalan manjak poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem tržištu. Kada se u određenim peri-

8) *Dugoročni program stabilizacije AIP, CKS Beograd, 1982, str. 11.*

9) *Dr V. Cvetković: Svjetsko tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i mjesto Jugoslavije, Ekonomist 2-3/83, str. 186.*

10) *Ocjena stanja..., tabela 3.*

odima i našlo stimulativnih mjera ekonomske politike zemlje za brži razvoj proizvodnje određene vrste hrane, u toj se politici nije ustrajalo ili pak nije bilo dugoročnih preduvjeta za njenu realizaciju.

Neostvarivanje proizvodnih cjelina i dohodovnih odnosa u agroindustrijskoj proizvodnji onemogućilo je tok ekonomskih zakonitosti. Državnom intervencijom na području cijena proizvoda koji uvjetuju poljoprivrednu proizvodnju, proizvoda primarne poljoprivredne proizvodnje, sektora prerade i trgovine hrane, podržavan je taj nesklad. To je neekonomsko, rigidno nametanje odnosa posljedično davalo relativno malu, a skupu proizvodnju u primarnoj poljoprivrednoj produkciji, uz relativno visok grupno-vlasnički dohodak, a s druge strane nekvalitetnu preradbenu industriju čiji se gubici socijaliziraju u ime očuvanja standarda. Ovim se ne želi ustvrditi da je nepotrebna intervencija društva u područje cijena u agroindustriji, već da se nije našao potreban sklad toga zahvata, koji bi eliminirao grupno-vlasničke pozicije držalac - upravljač društvenim sredstvima i vlasnika sredstava za proizvodnju, bilo u zemljoradnji, stočarstvu ili prehrambenoj industriji.

Relativno laka društvena odluka za interventni uvoz osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i industrijsko-prehrambenih proizvoda pod pritiskom potrošačke publike također je jedan od elemenata koji su pogodovali zanemarivanju odnosa prema zemljištu kao društvenom bogatstvu, uz sve posljedice koje su iz toga proistekle. Domaća je proizvodnja u takvim uvjetima odgovarala uzdržavanjem od prodaje, neobrađivanjem zemljišta, pretvaranjem ljudske u stočnu hranu ili pokoljem stočnog fonda. To je iznova rađalo nestašice bez obzira na verbalnu odlučnost za drugačiji odnos u području ekonomskih odnosa u poljoprivredi. Naravno, u takvim je uvjetima rasla nezainteresiranost privrednih organizacija za stalan razvoj poljoprivredno-prehrambene proizvodnje i izvoza hrane. Dakle, ekonomska politika nije preferirala izvozna orijentaciju.

3. UVOZNA KOMPONENTA KAO PRETPOSTAVKA AGROINDUSTRIJSKOG RAZVOJA ZA IZVOZNU ORIJENTACIJU

Ostvarivanje Društvenog dogovora o razvoju AIK-a, društvenih planova i Dugoročnog programa razvoja agroindustrijske proizvodnje u pogledu orijentacije na izvoz, ovisit će pored usklađivanja odnosa unutar samih organizacija AI i o ostvarivanju nekoliko bitnih pretpostavki.

Prije svega tu je ovisnost poljoprivredne proizvodnje o uvozu osnovnih komponenti za postizavanje prinosa i prirasta. Prema proračunima u Dugoročnom pro-

gramu razvoja AIK-a do 2000-te godine moraju se radikalno mijenjati odnosi u proizvodnoj potrošnji u poljoprivredi. Jedno od osnovnih pitanja je osiguranje dovoljnih količina mineralnih gnojiva, i to do razine 3 milijuna tona aktivne materije sa slijedećom strukturom:¹¹

- 1,5 milijuna tona čistog dušika
- 0,8 milijuna tona aktivnog fosfora
- 0,7 milijuna tona aktivnog kalija.

To znači da bi se potrošnja čistog dušika i aktivnog kalija u zemlji trebala u vremenskom intervalu od cca 20 godina povećati 3,5 puta, a aktivnog fosfora čak 4 puta. Koliko je to složen problem, prije svega za kemijsku industriju, može se ocijeniti i iz podataka da je u 1980. godini domaća proizvodnja iznosila 1 milijun tona aktivne materije. Na to se nadovezuje i pitanje alokacije potrošnje jer privatni sektor troši oko 1,8 puta više gnojiva u ukupnoj potrošnji. Dalje je pitanje adekvatne gnojidbe kada se i do gnojiva dođe. U tome treba gledati jedan od presudnih faktora za povećanje primarne ratarske proizvodnje, povećanja i kondicije stočnog fonda, proizvodnju mesa i mlijeka i njihovu višu finalizaciju izvoza.

Drugo, dinamika stočarske proizvodnje izuzetno je ovisna o uvozu. Što više, taj se odnos pogoršava na štetu domaćih izvora proteinske komponente. Uvozom se namiruje čak 74% proteinskih potreba. U uvjetima velike zaduženosti jedan je od primarnih zadataka da se iskorištenjem životinjskih otpadaka i uzgojem više leguminoza ova ovisnost što prije smanji, jer će teže biti ostvariti povoljniji odnos izvozom poljoprivrednih proizvoda ili kompenzacijskim poslovima na - po inopartneru izabranim proizvodima vlastitih ili tuđih djelatnosti OUR-a.

Orijentaciju na izvoz domaće proizvodnje, pored nužnosti osiguranja reprodukcijских potreba AI, sputavat će protekcionizam određenih zatvorenih tržišta, ali i odnosi cijena na domaćem i vanjskom tržištu. Ti odnosi ujedno ukazuju šta u ekonomskom smislu treba uskladiti u našoj agroindustriji.

Radi ilustracije ovih odnosa navode se cijene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u zemljama zajedničkog evropskog tržišta i SFRJ prema pšenici kao baznom odnosu u 1982. godini:¹²

- 11) *Dugoročni program stabilizacije AIP, CKS Beograd, 1982, str. 59.*
- 12) *Dugoročni program..., preuzeti iz Green Europe newsletter 15/81. i 20/82 European Community Commission, Bruxelles 1983, str. 64.*

Tabela 2. Odnosi cijena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i pšenice

Poljoprivredni proizvod	Jugoslavija Pšenica=100	Z E T	
		Tvrda pšenica=100	Meka pšenica=100
Kukuruz	89	67	91
Suncokret	216	153	207
Uljna repica	211	137	185
Soja	238	148	184
Šećerna repa	23	13	21
Goveda za klanje	-	535	750
Junad	685	-	-
Mesne svinje	610	-	-
Brojleri	537	-	-
Mlijeko	121	-	105

Iz ovog proizlazi da razina cijena poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji, uz ranije spomenutu jaku unutrašnju tražnju, nije motivacijski faktor za povećanje izvoza. Isto tako ukazuje na odgovarajući tretman uljarica u politici cijena u zemlji, ako se ima u vidu da u bilanci zemlje u ulju postoji deficit od 48% potrošnje, te nedostatak od preko 70% proteinskih komponenti. S obzirom na tendenciju u potrošnji hrane u zemlji, vezano na pad realne vrijednosti osobnih dohodaka za osobnu potrošnju, može se očekivati pad domaće tražnje, posebno u kvalitetnijim vrstama hrane, što ukazuje na nužnost orijentacije na izvoz cjelokupne agroindustrije.

4. OSNOVNE ZNAČAJKE PROIZVODNJE I POTROŠNJE HRANE U SVIJETU

Koliko je pitanje većeg izvoza hrane složeno, pokušat će se objasniti razmatranjem odnosa u svjetskoj proizvodnji hrane. Prije svega treba početi od činjenice da razvijene zemlje, dakle zemlje i s visokom potrošnjom hrane po stanovniku, imaju istovremeno i relativno i apsolutno najveću proizvodnju osnovnih poljoprivrednih proizvoda i najveće robne izvozne količine u međunarodnoj razmjeni hrane.

Prema podacima FAO proizvodnja hrane u svijetu statistički je tolika da bi u uvjetima ravnomjerne raspoložive potrošnje po stanovniku s 2200-2500 kalorija dnevne vrijednosti ishrane zadovoljila potrebe čovječanstva. Međutim, raspored i dostupnost te proizvodnje u potrošnji sasvim je različito locirana, pa dostatnost za zadovoljavanje potreba ostaje samo statistička konstrukcija u uvjetima "kad bi".

Ilustraciju proizvodnje i ostvarene potrošnje poljoprivrednih proizvoda po stanovniku u 1981. godini daje slijedeći pregled:¹³

Tabela 3. Proizvodnja i potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u svijetu

	proizv. /potr.u kg po stanovn.									
	Svijet		Razvijene		Centr.planske		Z U R		S F R J	
	Proiz.	Potr.	Proizv.	Potr.	Proizv.	Potr.	Proiz.	Potr.	Proiz.	Potr.
Žitarice	374	374	760	607	398	442	222	248	689	752
Meso	32	32	82	80	35	35	13	13	58	59
Uljarice	37	37	104	104	25	28	21	20	21	32
Šećer	22	21	38	39	12	16	22	18	33	33
Mlijeko kravlje	97	97	291	291	94	94	30	30	199	192

Prema podacima iz publikacija FAO proizlazi da razvijene zemlje u globalu imaju suficit u žitaricama i mesu, da za oko 3% nedovoljno podmiruju potrebe vlastitom proizvodnjom u šećeru i da proizvodnja uljarica i mlijeka pokriva potražnju tih zemalja.

Zemlje s centralističkim planiranjem vlastitom proizvodnjom podmiruju samo potrebe u mesu i mlijeku; žitaricama proizvodnja zadovoljava 90% tražnje, u uljaricama 89% i u šećeru 75%. Ove relacije treba dopuniti još jednom komparacijom koja daje sliku odnosa prema poljoprivredi i standardu. Naime, dostignuta razina po stanovniku u ovoj drugoj grupi zemalja u odnosu na razvijene zemlje u proizvodnji žitarica je 52%, a u potrošnji 73% u proizvodnji mesa 42%, a u potrošnji 44%; u proizvodnji uljarica 24%, a potrošnji 27%; u proizvodnji šećera 32%, a potrošnji 41% te u proizvodnji i potrošnji kravljeg mlijeka 32%. Zemlje u razvoju po razini proizvodnje i potrošnje po stanovniku ostvaruju slijedeće odnose: u žitaricama 29, odnosno 41%, u mesu svih vrsta u proizvodnji i potrošnji 16%, u uljaricama oko 20%, u šećeru 58% u proizvodnji i 46% u potrošnji, te u mlijeku sa svega 10%.

Odnosi proizvodnje i potrošnje u Jugoslaviji prema razvijenim zemljama su slijedeći: kod žitarica 91, odnosno 124%, kod mesa 71, odnosno 74%, kod uljarica 20, odnosno 31%, kod šećera 87% u proizvodnji i potrošnji, te kod kravljeg mlijeka 68% u proizvodnji i 66% u potrošnji mlijeka.

Odnose u međunarodnoj razmjeni osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda karakterizira dominacija razvijenih zemalja. Ta grupacija zemalja svojim učešćem u svjetskom izvozu žitarica, mesa, mlijeka i uljarica zauzima između 80-96%, a u uvozu mesa apsorbira čak 75% te žita oko 32% ukupne svjetske

13) Dr V. Cvitković: Svjetsko tržište ppp, Ekonomist, 2-3/83, str. 175.

razmjene. To znači da grupa razvijenih zemalja ima monopol u svjetskoj trgovini hrane. Od vrijednosti postignute u svjetskoj trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, koja je dosegla u 1980. godini 613,7 milijardi US dolara, razvijene zemlje ostvarile su export-import u vrijednosti od 411,6 milijardi US dolara.

Nivo i odnose u svjetskoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ilustrira, prema podacima FAO, slijedeći pregled:¹⁴

Tabela 4. Odnos razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u svijetu u mlrd US \$

Područje	U V O Z		I Z V O Z	
	1975.	1980.	1975.	1980.
Svijet	172,9	324,1	155,5	289,6
%	100,0	100,0	100,0	100,0
Razvijene zemlje	117,6	217,5	100,4	194,1
%	68,0	67,2	64,0	67,0
Centr. planske	21,4	40,3	13,6	18,9
%	12,0	12,4	9,0	6,5
Z U R	34,0	66,3	41,5	76,6
%	20,0	20,4	27,0	26,5

5. VANJSKA OGRANIČENJA IZVOZA HRANE OUR-a AGROINDUSTRIJE

U globalnim uvjetima međunarodnog trgovanja hranom i uključivanja u značajnijoj mjeri radnih organizacija iz ove Regije treba imati u vidu i slijedeće momente. Pored monopolizma multinacionalnih kompanija na tržištu hrane u svijetu posebno značajan problem uključivanja jugoslavenske ponude hrane na svjetsko tržište javlja se u politici agrarnog protekcionizma u najrazvijenijim zemljama. On se manifestira naročito u premiranju i zaštitnim cijenama vlastite poljoprivrede, kompenzacijama za ulaganje ili neulaganje u proizvodnju, subvencioniranjem izvoza i zaštitnim uvoznim carinama. S druge strane, konkurencija cijene i kvalitete narušava se dumpingom i bilateralnim aranžmanima, naročito velikih zemalja. Ovo drugo često je vezano za političke aranžmane uključujući i vojne, kreditno-financijske aranžmane i ekonomsku pomoć. Može se očekivati da će ovi organizirani pritisci iz razvijenih zemalja biti oštiri i zbog unutrašnje-političkih razloga postindustrijskih društava. Odnos ovog posljednjeg naročito je vidljiv u odnosu EEZ prema Jugoslaviji na unutrašnjem EEZ-tržištu i

14) Dr V. Cvetković: isto, str. 179. i World Food Report 1984. FAO, Roma 1984.

tržištima trećih zemalja. Tu, kao drugo, ne treba zanemariti ni stresove što ih na svjetsku ponudu i tražnju čine zemlje u kojima poljoprivredna proizvodnja zavisi prije svega o klimatskim uvjetima, zbog neuređenosti poljoprivrednog zemljišta i niske primijenjene tehnologije.

Veliki poremećaji u svjetskoj proizvodnji i trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima i nadalje se mogu očekivati iz 1) odnosa među blokovima i 2) velikih kupnji zemalja prerađivača nafte te 3) velikih sila s niskom proizvodnjom i potrošnjom, a s velikim brojem stanovnika.

Iz svega ovoga proizlazi da će značajniji proboj na svjetsko tržište hrane od strane jugoslavenskih proizvođača biti složen, ali će to biti i posao u koji će se morati značajno financijski ulagati. To će istovremeno potencirati nužnost racionalnijeg odnosa prema zemljištu kao resursu i potrebi industrijalizacije poljoprivredne proizvodnje. Ova pak je neizvediva bez višeg stupnja ekonomskog udruživanja društvenih sredstava i rada te razvoja kooperativne proizvodnje.

Bez obzira na neodrživost odnosa u postojećem ekonomskom poretku u svijetu u svjetlu odnos Sjever-Jug, ipak je sigurno da se ovi odnosi ne mogu brzo ni bitno promijeniti. U tim uvjetima, dakle, treba cijeniti ciljeve koji se postavljaju i mjere agroekonomske politike i politike vanjske trgovine Jugoslavije kojom se ti ciljevi žele ostvariti u međunarodnoj podjeli rada u poljoprivredi, uz respektiranje prirodnih i prostornih prednosti određenih podneblja. Tu ne dolazi u obzir očekivanje promjene međunarodnih ekonomskih odnosa s pozicija neoliberalističke teorije. Također, nije prihvatljivo ni stajalište strukturalističkog shvaćanja suvremene buržoaske teorije da će imperijalizam sam restrukturirati te odnose u kroist Juga u svom vlastitom interesu, s tim da Jug može da u novom međunarodno-ekonomskom poretku realizira svoj interes i razvoj samo industrijalizacijom.¹⁵

Ne želeći da se izjednačava položaj Jugoslavije s položajem Juga u ukupnim međunarodnim ekonomskim odnosima, mora se voditi računa o tome da ova neoliberalistička shvaćanja oba pravca prevladavaju u ekonomskoj politici razvijenih zemalja i nemaju tendenciju bržeg revoluiranja u smislu pozitivnog po nerazvijene. To stajalište potvrđuje i Deklaracija o Novom međunarodnom ekonomskom poretku Ujedinjenih naroda i nesvrstanih zemalja, gdje prevladavaju strukturalistički stavovi, a i takvi nisu u interesu i prihvatljivi za razvijene zemlje.

---

15) Lj.S.Adamović: *Teorijsko-metodološki pristup ekonomskim aspektima nesvrstavanja*, *Ekonomist* 2-3/83, str. 150-152.

Radi uočavanja odnosa i prostora na međunarodnom tržištu hrane može poslužiti i slijedeća prognoza svjetske trgovine po sektorima do 2000. godine:¹⁶

Tabela 5. Prognoza svjetske trgovine hranom do 2000. godine (u mlrd US \$)

	1980.	%	1990.	%	Ind/80	2000	%	Ind/80
Izvoz-uvoz ukupno	1.993	100	2.679	100	134,4	4.423	100	221,9
Hrana i piće	201	10,1	229	8,6	114,0	261	5,9	130,0
Sirovine bez nafte	137	6,9	174	6,5	127,0	226	5,1	165,1
Nafta	477	23,9	625	23,3	131,0	813	18,4	170,5
Ind. proizvodnja	1.144	57,4	1.651	61,6	144,3	3.123	70,6	273,0

Izvor: Izračun IST

Prema ovim podacima međunarodna razmjena u sektoru hrane i pića, računajući u sadašnjim odnosima cijena, povećat će se apsolutno i relativno u odnosu na 1980. godinu. Međutim, u apsolutnom povećanju obima međunarodne razmjene od 2.430 mlrd US \$ hrana i piće povećat će se za svega 60 milijardi. U relativnim odnosima povećanje se prognozira sa svega 30%, dok će u strukturi doći do pada od 10,1 na 5,9%.

6. CILJEVI ZEMLJE U MEĐUNARODNOJ RAZMJENI HRANE

U proizvodnji hrane u jugoslavenskim okvirima osnovno je pitanje ostvarivanja proizvodnje i odnosa koji bi zemlju kvalificirali kao stalnog izvoznika hrane, i to kvalitete i strukture koja bi se dohodovno isplaćivala i u svjetskim odnosima. To pravilo ne vrijedi samo za proizvode namijenjene za ishranu. Do sada je na tom planu bilo velikih oscilacija u kratkim vremenskim razmacima koji su u međunarodnim ekonomskim odnosima svodili zemlju na sporadičnog kupca, odnosno ponuđača hrane. Posebno je to bilo prisutno kod žitarica, mesa i prerađevina. Do naročitog izražaja ovih odnosa došlo je u periodu od 1970-1980. godine, kada je ostvaren deficit u razmjeni hrane s 297 milijuna US \$.¹⁷

Tabela 6.
Bilanca međunarodne razmjene hrane SFRJ od 1971--1981. (u mln din)

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
Izvoz	13.816	15.414	15.624	23.220	25.317
Uvoz	20.937	16.091	25.944	26.250	21.066
Saldo	-7.121	- 677	-10.320	-3.030	+4.251

Izvor: SCJ-82, str.312.

16) Dr M. Trifunović: Prognoze razvoja Jugoslavenske privrede do 2000. godine i kretanja u svijetu, Ekonomist 4/83, tr.299.

17) Preračunavanje dinar : US \$ na bazi pariteta 27,30 : 1.

Ako pođemo od ovih odnosa, koji su dijelom rezultirali iz lakoće zaduživanja ili deviznog plaćanja, sve do 1980. godine, a nadalje u manjoj potrošnji i zabrani uvoza, zaključit ćemo, perspektivno gledajući, da treba izvršiti korjenite izmjene u bilanci međunarodne razmjene hrane Jugoslavije.

Dugoročnim programom razvoja AIP količinska projekcija izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda do 2000. godine definira se s cca:

2,000.000 tona u merkantilnom kukuruзу

160.000 tona sjemenskog kukuruza

350.000 tona goveđeg mesa

150.000 tona svinjskog mesa

100.000 tona pilećeg mesa

75.000 tona janječeg mesa

200.000 tona vina

35.000 tona stolnog grožđa

Ova projekcija počiva na nekoliko ključnih pretpostavki u međunarodnim ekonomskim odnosima, ali jednako i na dubokim promjenama u poljoprivrednoj proizvodnji u zemlji. To je i razumljivo ako se uzmu u obzir ciljevi koji su postavljeni u izvozu, i to: - 10% ukupne produkcije kukuruza, čak 44% proizvodnje goveđeg mesa, 11% svinjskog mesa i 15% pilećeg mesa.¹⁸

Radi uočavanja ciljeva i strukture jugoslavenske vanjske trgovine poslužit će slijedeća projekcija do 2000. godine:¹⁹

Tabela 7. Projekcija međunarodne razmjene robe u SRJ do 2000. godine (u mlrd US \$)

	1980.	Str. %	1990.	Str. %	Index 1980.	2000.	Str. %	Index 1980.
IZVOZ UKUPNO	8,9	100	22,7	100	253,6	42,7	100	475,7
Hrana i piće	1,0	11,4	1,1	5,1	114,0	1,3	3,1	130,0
Sirovine bez nafte	0,7	7,6	0,8	3,8	125,0	1,1	2,5	156,2
Nafta	0,2	2,6	0,3	1,3	131,2	0,4	0,9	170,6
Industr. proizvodi	7,0	78,4	20,4	89,8	290,4	39,9	93,5	567,1
UVOZ UKUPNO	15,1	100	38,2	100	253,6	66,4	100	440,7
Hrana i piće	1,0	6,6	1,1	3,0	114,0	1,3	1,9	130,0
Sirovine bez nafte	1,6	10,8	4,6	12,0	280,0	8,7	13,1	532,0
Nafta	3,5	23,6	4,6	12,0	130,0	6,0	9,1	169,0
Industr. proizvodi	8,9	59,0	27,8	73,0	313,7	50,4	75,9	567,1

Izvor: Izračunato u IST

18) Dugoročni program razvoja AIP, str. 55.

19) Dr M. Trifunović: Prognoza razvoja Jugoslavenske privrede do 2000. godine i kretanja u svetu, Ekonomist 4/83, str. 304.

Prema ovoj projekciji proizlazi da će izvoz hrane i pića rasti relativno najskromnije od sve proizvodnje u zemlji. Izračuni su morali uzimati u obzir realnost odnosa u svijetu koji pokazuju da usprkos prirodnim prednostima pojedinih regija u svijetu za proizvodnju neke vrste hrane nema ni govora o razvoju takve podjele rada i zakona ponude i tražnje na koje se pozivaju suvremene buržoaske teorije. Tu vrijede pravila diktata državnog kapitalizma i imperijalizma da se neka proizvodnja forsira u najrazvijenijim industrijskim zemljama bez obzira na cijenu a izlazi se i na treća tržišta bez obzira na efekat takve trgovine u ekonomskom smislu za zemlju izvoznicu. To najbolje potkrepljuje situacija u proizvodnji i plasmanu šećera, gdje zakonitosti ekonomije derogiraju praktična ponašanja USA i zemalja ZET-a. Bez obzira na dvostruko nižu cijenu šećera iz trske iz nerazvijenih zemalja i zemalja s monokulturnom proizvodnjom, mjerama državne intervencije u poljoprivredi stimulira se proizvodnja šećera iz repe. Treba računati da će takva ponašanja biti faktor ograničenja i u ekspanziji jugoslavenske proizvodnje hrane namijenjene izvozu. Ipak, treba reći da u ovoj projekciji valja realno prosuditi i postavljeni odnos uvoza hrane i pića, koji zapravo čini kompenzacijski odnos, pa treba računati s mjerama i podsticajem da se ostvari veći izvoz proizvodnje tog sektora narodnog gospodarstva.

U bližem programu SR Hrvatske i vremenski i društveno ekonomski postavljeni su ili se postavljaju ciljevi proizvodnje i s njom u vezi izvoza, također na ambiciozno visokom nivou. Početkom proteklog planskog razdoblja SRH je izvezla hrane i ostalih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za 293 mln US \$. Prema ocjenama za 1982.godinu u SRH vrijednost izvoza AIK-a je dosegla oko 271 mln US \$, a do kraja petogodišnjeg plana postavlja se kao cilj skoro udvostručenje izvoza. Pri tome je posebno značajno da će se Hrvatska javljati kao izvoznik kukuruza i pšenice. Vrlo brzi rast izvoza programira se u stoci i prerađevinama, vinu i alkoholnim pićima, duhanu i prerađevinama, ribi i prerađevinama te konditorskim proizvodima. Značajno mjesto u izveznoj orijentaciji ima i postavljanje cilja da se na konvertibilno područje plasira preko 80% ukupnog izvoza AIK-a.

Petogodišnja orijentacija po najvažnijim grupama poljoprivredno-prehrambenih proizvoda namijenjenih izvozu izgleda ovako:²⁰

20) SGH-82, str.171. i Ocjena stanja agroindustrijskog kompleksa, Republički komitet za poljoprivredu i šumarstvo, Zagreb, str. 14.

Tabela 8. Izvoz osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda SRH - ostvarenje i ocjena 1981-1985. (u mln US \$)

	Ostvareno 1981.	Procjena 1982.	Program 1983.	Plan 1985.
Stoka i proizvodi od stoke	117	114	138	170
Žitarice i prerađevine	30	17,5	43	107
Ribe i prerađevine	20,6	21	25	37
Voće i povrće	30,6	40,7	43	59
Pića	27	27,7	30	58
Duhan i prerađevine	32,6	30	38,5	45

7. PRETPOSTAVKE ZA REALIZACIJU IZVOZNOG NASTUPA AGROINDUSTRIJE

Prva i osnovna promjena treba da uslijedi u primarnoj proizvodnji. Proizvodnja žita, mesa i prerađevina može naći plasman na međunarodnom tržištu samo u ostvarivanju izuzetnih napora da se povećanjem proizvodnje i proizvodnosti rada pojeftini proizvodnja. Istovremeno treba zadržati kvalitetu ponude za tržišta u razvijenim zemljama, ali i primjereno veće isporuke manje zahtjevnim tržištima zemalja u razvoju; ovo drugo samo u okvirima mogućnosti plaćanja određene kvalitete proizvoda. Sigurno je da će trebati, u granicama naših ekonomskih mogućnosti, stimulirati izvoz, iako se tu može ustvrditi da ćemo teško moći biti "konkurentni" proizvodnji razvijenih zemalja, protekcionizmu i međunarodnim monopolima.

Želi li se hranom izlaziti više na međunarodno tržište, tada će prostor domaćoj poljoprivredno-prehrambenoj proizvodnji trebati pronalaziti u dva pravca. Prvi, unutrašnji je u sniženju cijena povećanjem proizvodne efikasnosti i iskorištavanjem prirodnih prednosti zemljišta i klimata uz intenzivnu kemizaciju, u primjeni biogenetike, masovne proizvodnje i mehanizacije na uređenom poljoprivrednom zemljištu. Drugi, i jednako značajan, je na planu međunarodnih ekonomskih odnosa naše zemlje i zemalja u razvoju, odnosno nesvrstanih zemalja. Tu treba koristiti mogućnosti plasmata koje proizlaze iz bilateralnih odnosa, ali i uz unapređenje poljoprivrede i prehrambene industrije u tim zemljama izvozom tehnologije.

Svakako da odgovarajuću pažnju valja pokloniti odnosima s tržištem velikih, a poljoprivrednom proizvodnjom deficitarnih zemalja, pa i na osnovama kompenzacijske razmjene. Osnovni pak cilj, s obzirom na teškoće u apsorpiranju novih radnika kod nas i u svijetu, treba da bude u što većoj finalizaciji i višem stupnju obrade osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kada izlaze na vanjsko tržište - posebno konvertibilno - bez obzira gdje je regionalno locirano.

Također, u realnom pristupu industriji turističkih usluga hrana mora naći dohodovnije odnose i u zemlji, i to bogatijom i sadržajnijom ponudom kulinarskih i prehrambenih užitaka koji ne zahtijevaju posebnu doradu. Na taj se značajan momenat u pansionskoj i vanpansionskoj potrošnji još uvijek premalo računa, iako on može objektivno biti veći izvor deviznog priljeva u suradnji turističko-ugostiteljskih i poljoprivredno-prehrambenih organizacija.

Za realizaciju izvoznih ciljeva treba voditi računa da će se ovisnost izvoza o uvozu reprodukcijskog materijala, mehanizacije i rezervnih dijelova, kao i dijela reprodukcijskog materijala za prehrambenu industriju, duhansku industriju i potrebe veterinarstva, kretati i nadalje na visokom stupnju. Naime, izvoz AIK-a od planiranih 510 milijuna US \$ ovisi o osiguranju cca 344 mln US \$ uvoza. Ako se tome dodaju već do sada preuzete obaveze AIK-a u devizama i zajedničke potrebe, ovisnost o devizama penje se na 490 mln US \$, što bi se moglo pokriti razvijanjem trajnih odnosa s turističko-ugostiteljskim organizacijama iz turističkog deviznog priljeva te vlastitim izvozom AIK-a od oko 412 mln US \$, a sve ovo uz pretpostavku da se ostvari veća devizna samostalnost OUR-a.

8. PROBLEMI I MOGUĆNOSTI POVEĆANJA IZVOZA AGROINDUSTRIJSKIH OUR-a VARAŽDINSKE REGIJE

U iznijetim uvjetima moraju se pronalaziti i rješenja za veće uključivanje u izvoz proizvoda poljoprivredno-prehrambene produkcije iz varaždinske regije. Kao podloga za razradu tih mogućnosti poslužiti će podaci o vanjskotrgovinskoj aktivnosti agroindustrijskih organizacija u 1982. godini. Radi realnijeg uočavanja AIK-a u Regiji u izvozno-uvoznim odnosima treba istaći da privredne organizacije u Regiji imaju pozitivnu bilancu u vanjskotrgovinskoj razmjeni i da je ta tendencija ispoljavana već niz godina unatrag. Kvalitetu tog odnosa posebno podiže regionalna usmjerenost u međunarodnoj razmjeni s aspekta konvertibilnosti. To pokazuju slijedeće veličine odnosa:*

Računajući za 1 US \$ 63,40 dinara, ukupan izvoz OUR-a iz Regije iznosio je oko 110 mln US \$. Od toga na konvertibilnom području ostvaren je s oko 70 mln ili 63%. Istovremeno uvoz je bio u visini od oko 65 mln US \$, a s konvertibilnog područja 60 mln ili 92%. Postoji, dakle, visoka pokrivenost uvoza izvozom. Ilustracije radi navodi se podatak da su te godine OUR-i privrede sa sjedištem u Regiji u ukupnom konvertibilnom izvozu iz SR Hrvatske sudjelovali s 0,05%, a s konvertibilnim uvozom s 0,03%. Istovremeno Hrvatska je za konvertibilni uvoz

* Bilten NBJ 1983.god. - paritet 1 US \$ = 63,40 din.

trebala skoro 170% konvertibilnog izvoza, a SFRJ 164% konvertibilnog uvoza. Ove podatke treba respektirati, bez obzira što ne treba pretendirati na punu komparabilnost odnosa zato što bilance uvoza širih društveno-političkih zajednica sadrže i određene veličine za robe koje se ne bilanciraju u užim zajednicama bez obzira što se tu zapravo finalizira potrošnja. Svrha ovih navoda je u tome da se istakne činjenica da ovo područje vodi dobru gospodarsku politiku stalnog prisustva na međunarodnom tržištu. Ovo je to vrednija orijentacija stoga što se tu neprestano nalaze i robe najtradicionalnije široke potrošnje, bez obzira na slabu dohodovnost izazvanu nerealnim tečajem i visokim cijenama na unutrašnjem tržištu.

Dok je privreda u Regiji, posebno industrija i transport, u međunarodnoj razmjeni aktivna, to se ne odnosi i na poljoprivredu i prehrambenu industriju. Činjenica je da poljoprivreda i prehrambena industrija nisu u jednakoj poziciji u odnosu na izvozne mogućnosti ostale privrede iz vanjskih i vlastitih razloga. Ipak ovisnost agroindustrijske u Regiji izuzetno je velika od inozemnih tržišta, prvenstveno dobavnih. Poljoprivreda i prehrambena industrija sudjeluje u ukupnom uvozu roba i usluga u Regiji s 5,77%. S nivoom izvoza cca 250 mln dinara, uz pretpostavku da se može raspolagati ukupnim deviznim priljevom, poljoprivredne i industrijsko-prehrambene organizacije mogle bi pokriti nešto ispod 40% svojih reprodukcijских potreba.

Sadašnji nedostatak u uvoznim potrebama AI organizacija dijelom se ublažava preraspodjelom ostvarenih deviza u zemlji i ino-kreditima. Ipak je činjenica da se jedan dio proizvodnje odvija i bez potrebnih komponenti uvoznog porijekla, što negativno djeluje na proizvodne i poslovne rezultate.

Više je razloga ovakvom niskom izvozu AI organizacija u Regiji. Proizvodnja hrane različitih vrsta u namirenju domaćih potreba često je nedostatna, pa je to i jedan od prvih razloga čestih zabrana izvoza, a time i neorijentacije na vanjska tržišta uslijed djelovanja mjera tekuće ekonomske politike. Drugo, agro-kompleks u sadašnjoj organiziranosti nije u stanju ni finalizirati ni vlastitim snagama izvesti primarnu proizvodnju, posebno u stočarstvu, pa se ova javlja kao izvozni efekt drugih područja, odnosno prerađivača i izvoznika.

Treći razlog neadekvatnog rasta izvoza leži u protekcionističkoj agrarnoj politici zemalja EEZ, kako na internim tako i na trećim tržištima. Treba reći da ni odnosi cijena svjetsko-domaće tržište nisu stimulirali izvoznu orijentaciju, posebno ne u uvjetima lakog zaduživanja u inozemstvu, za reprodukcijске i investicijske potrebe. Isto tako treba voditi računa i o činjenici da većina AI organizacija Regije sudjeluje u opskrbi dijela domaće industrije te turizma

i ugostiteljstva, koji ostvaruju deviznu realizaciju u kojoj AI organizacije iz Regije ne učestvuju, ili barem nisu doskora učestvovala. Tu je osnovno pitanje odgovarajućeg deviznog sistema i odnosa prema AI i turizmu.

U sadašnjim uvjetima najveći izvoznici RO AI u Regiji su PPK "Koka" i "Agromeđimurje". U obje organizacije radi se o izvozu mesa: u prvoj pilećeg i jednodnevnih pilića, a u drugoj junećeg. Međutim, te su dvije organizacije, osim "Vindije", i daleko najveći uvozno-reprodukcijski potrošači.

Izvozna orijentacija AI Regije u ovom planskom razdoblju nije koncipirana u skladu sa stvarnim potrebama u reprodukciji. Čak ne ni u visini potreba za reprodukcijske materijale, a da se o potrebama rezervnih dijelova i opreme i ne govori. U tom pogledu posebno su osjetljive RO "Koka", "Agromeđimurje" i "Vindija".

Karakteristika proizvodnje za izvoz je velika neelastičnost i nizak stupanj prerade. Na primjer, kod velikog broja prerađivača mesa praktički se izvozi meso ili živa stoka. Pored nabrojanih razloga ograničenja izvoza mora se spomenuti i dubina i širina asortimana prehrambenih proizvoda što ih produciraju ove organizacije. Asortimanski izvoz je baziran na desetak artikala cjelokupnog AIK-a u Regiji. Može se reći i da se ta regionalna ponuda poklapa s uobičajenom ponudom iz Jugoslavije i time je sukobljena s problematikom interesa konkurencije u masovno maloj ponudi malih ponuđača.

U tim okvirima treba promatrati i mogućnosti daljnjeg većeg uključivanja proizvodnje hrane u Regiji u međunarodnu razmjenu. Mora se reći i to da na tom planu ne postoji sistematsko istraživanje ni realna koncepcijska podloga, pa se stoga očekuju i teškoće i spora dinamika realizacije individualnih istraživanja. Istraživanje receptivnih mogućnosti i uvjeta moći će dati jasnije odgovore na ta pitanja. Ne treba se, međutim, zanositi mišlju da ovaj zadatak, od sudbonosnog značenja za AI Regije, mogu organizacijski provesti uspješno postojeće AI organizacije. Činjenica je da su u neposrednoj proizvodnji i teškoćama njene svakodnevnice angažirani svi kadrovi tih organizacija i da praktički istraživački timovi ne postoje ni za potrebe uvedene tehnologije. Točno je i to da se relativno malim organizacijama ne čine isplativim takve grupe stručnjaka, što samo potencira potrebu veće povezanosti s istraživačkim organizacijama koje su osposobljene za takve poslove i, što je najvažnije, imaju odgovarajuće reference.

Osim izvoza robe, kao klasičnog načina sudjelovanja u međunarodnoj razmjeni, prisutna su i razmišljanja o izvozu tehnologije i organizacije, posebno u pe-

radarstvu nakon usvajanja proizvodnje djedovske linije i opreme za peradarske farme, kao i u izgradnji samih farmi. Taj bi se izvoz trebao realizirati u zemlje u razvoju kao joint venture uz sudjelovanje projektantskih, građevinskih, opremaških, peradarskih, financijskih i znanstvenih organizacija. Dugotrajni pregovori pokazuju da se realno teško može naći rješenje zbog relativno slabe ekonomske podobnosti organizacija za ulaganja i značajnog ekonomsko-političkog rizika. Pokazalo se, međutim, i unutrašnje stanje organiziranosti i međusobnog nedovoljnog interesnog povezivanja samih domaćih partnera u poduhvatu. Nema, na žalost, ni prateće bankarske organizacije za takve nastupe.

Mora se ustvrditi da će faktor ekonomske snage za ozbiljniji izlaz na vanjska tržišta ovim načinom biti presudan za ukupno veću međunarodnu trgovinsku aktivnost. OUR-i AI ove Regije za to će trebati čvršće poslovne veze i odnos prema alokaciji sredstava akumulacije, odnosno njihovoj koncentraciji za realizaciju većih projekata u svijetu, ali i temeljnih razvojnih programa poljoprivrede u Regiji i zemlji.

Neosporno je da postoje i problemi eksterne naravi koji ograničavaju izvozna orijentaciju proizvođača hrane općenito. Toga će i dalje biti, vjerojatno i više, ako se žele postići gospodarski najpozitivniji efekti izvoza za zemlju kao cjelinu. Ipak, treba postaviti i pitanja: Koliko se i kako kao potencijalni izvoznici postavljamo u pronaleženje prostora za plasman robe AI OUR-a iz Regije na inozemnim tržištima? Tko i kako je za to educiran i kakvim se metodama i kanalima služi?

U pristupu naznaci dimenzije ovog problema treba podsjetiti na značenje jedne od karakteristika našeg dometa u količini roba jednake kvalitete, ali i na naše poimanje vlastite veličine i značenja u ekonomskom smislu. Prije svega treba shvatiti da su robe, koje smo i mi potrebni prodavati na svjetskom tržištu, izložene vrlo oštroj konkurenciji i ne predstavljaju masu bez koje se na tim tržištima ne može. Drugo, naš je pristup vanjskom tržištu i megalomanski i nestrpljiv, napose zato jer u kratkom vremenu bez većih uloga u osvajanje i zadržavanje tržišta očekujemo velike izvozne rezultate kako po masi realizacije tako i po dohodovnosti.

Radi okretanja suštini problema izvoza AI OUR-a Regije neka posluže stavovi, iznijeti na seminarima u Sarajevu i Novom Sadu 1982. godine, o osnovnim karakteristikama poslovanja s američkim partnerima kao potencijalno velikim tržištem.

Profesor Lauelovog univerziteta u Masačusetsu i Međunarodnog instituta za marketing - S.Mendell²¹ dao je tada slijedeće naznake za uspješan start na američko tržište:

- ako izvoznik ne odluči da postigne uspjeh, ne treba ni pokušati,
- nastup mora biti prefinjen i na visoko-profesionalnom nivou,
- ne valja težiti prodaji u zemlji, već se opredijeliti za regiju ili grad,
- prije treba dobiti odgovor gdje, koliko i kome prodavati,
- prethodne spoznaje mogu se dobiti relativno jeftino, možda i besplatno, preko fakulteta za organizaciju poslovanja (business administration faculty),
- ne treba štedjeti izdatke da proizvod izgleda prvoklasno i profesionalno,
- valja odabrati reklamnu firmu i korektno iznijeti da se radi o početnom nastupu koji u buduće može dati punu zaradu i reklamnoj firmi,
- predstavnik potencijalnog izvoznika mora i sam proučiti tržište.

Osvrćući se na izvoz posebno poljoprivrednih proizvoda R.S.Lowen istakao je da na tom tržištu ima prostora za voćne preradevine - džemove i napitke, naročito bresaka, jabuka i krušaka, zatim za meke sireve i gotova jela za brzo pripremanje²². Pored ovog ukazano je i na neiskorištene mogućnosti bescarinskog uvoza u SAD, a predstavnik "Koprodukta" Novi Sad iznio je iskustva te firme o nastupu na američkom tržištu. Početni nastup bio je težak i s dosta izdataka, ali se isplatilo: u 1981. godini izvezeno je robe za 10 mln US \$, a iduća godina donijela je u izvozu samo jednog artikla - šunke u konzervi - 35 milijuna US \$.

Takve su otprilike ocjene stručnjaka i iskustva izvoznika koji su se opredijelili da se na tom tržištu ponašaju po datim uputama. Mogao bi se izvući zaključak da su USA - i pored toga što su u izvozu poljoprivrednih proizvoda dosegle vrijednost od 44 milijarde US \$, odnosno što izvoze oko 60% svoje proizvodnje u pšenici, preko polovine proizvodnje soje i skoro 1/3 kukuruza - istovremeno i vrlo značajno tržište za proizvodnju prehrambene industrije drugih zemalja²³. Ako ima prostora na tržištu hrane takvog proizvođača u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i jednog od asortimanski najbogatijeg prerađivača, tada je to svakako izazov i za poljoprivredno-prehrambenu proizvodnju u zemlji, a i u ovoj Regiji. Istovremeno to je i potreba koju se ne može zanemariti, ali i

21) *Kako izvoziti u SAD?*, Direktor 2/1983, str. 63.

22) *Kako izvoziti u SAD?*, Direktor 2/1983, str. 67.

23) T.Fulton, P.Braestrup: *Razmišljanja o američkoj privredi, The Wilson Quarterly, preuzeto iz Pregleda, Američka ambasada, Beograd, 1982..*

putokaz da mjesto u izvozu treba tražiti i u najrazvijenijim zemljama upravo zbog toga da se i vlastita proizvodnja stalno izoštrava kvalitetom i cijenom, kao i drugim elementima uspješne ponude i da se izbjegavaju zamke zatvorene privrede.

Da u Regiji ima mogućnosti za ambiciozniji nastup na svjetskom tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, neka posluži i slijedeće razmišljanje koje se odnosi na jedan od najmanjih segmenata u toj proizvodnji-konjogojstvu, i to samo u jednom dijelu Regije.

"Na osnovu već učinjenog potrebno je svega godinu do dvije sistematskog rada da međimursko konjogojstvo postigne preko milion dolara prihoda samo od izvoza"²⁴. Prema ocjeni autora ovog citata to je odgovaralo vrijednosti od gotovo 5000 tona sojine sačme. U svakom slučaju napor je vrijedan društvene pažnje, tim više što je bio utemeljen na radu entuzijasta. Ovaj navod ima posebnu vrijednost ako se ima u vidu da cijela privreda u Regiji ostvaruje izvoz od oko 100 milijuna US \$, a istovremeno ukazuje da nema zanemarivih područja na kojima se sistematskim radom ne bi mogli ostvarivati daleko veći izvozni efekti za potrebe reprodukcije i modernizacije poljoprivrede i prehrambene industrije u Regiji.

ZAKLJUČAK

Agroindustrijska proizvodnja u zemlji u orijentaciji na industrijalizaciju nije nalazila odgovarajuće mjesto u ekonomskoj, investicijskoj ni izvoznoj politici.

Poljoprivredno zemljište, kao najveći prirodni resurs, posebno zbog zemljo-vlasničkih odnosa, neopravdano je zapostavljen kao područje moguće industrijalizacije proizvodnje.

Takva orijentacija rezultirala je stalnim nedostatkom poljoprivredno-industrijskih proizvoda, pritiskom na cijene i standard te malim značenjem u svjetskoj trgovini hranom.

U Varaždinskoj regiji, kao u području siromašnom zemljištem, ali s intenzivnom biljnom i stočarskom proizvodnjom, stvorene su realne pretpostavke za izvoz hrane. To se prvenstveno odnosi na proizvođače povrća, stoke i goveđeg

---

24) J. Ladika-V. Horvat, *Konjogojstvo, Međimurje*, 3/1982, str. 89.

mesa. U posljednje vrijeme tim tradicionalnim izvoznicima pridružuje se i proizvodnja pilećeg mesa i jednodnevnih pilića. Ta je proizvodnja često bila pod režimom zabrane izvoza. S druge strane vanjskotrgovinske organizacije, koje i danas realiziraju velik dio izvoza AI OUR-a iz Regije, nisu se organizacijski ni financijski uključile u program unapređenja proizvodnje za izvoz hrane. Otud i ograničenost mogućnosti za veće uključivanje AI OUR-a u izvoz hrane.

Međutim, takva je orijentacija, bez obzira na sva ograničenja tržišta, posebno konvertibilnog, za AI OUR u Regiji neminovna. To uglavnom iz dva razloga: prvo, što pada domaća tražnja, a raste ponuda, i drugo, što reprodukcijske potrebe tih OUR-a zahtijevaju i dio opreme i reprodukcijskog materijala s tog tržišta.

Bez obzira na dosadašnje individualne spoznaje pojedinih poslovnih timova o potrebi i mogućnostima izvozne orijentacije proizvodnje, može se reći da nema smišljenog, organiziranog i dugoročnog pristupa određenim tržištima ni skupini kvalitetnih i adekvatno pripremljenih proizvoda na visoko zahtjevna tržišta u pogledu kvalitete i izgleda proizvoda.

Činjenica je da i iz nedovoljne kemizacije u poljoprivredi nismo postigli tržišnu prednost u smislu ponude nekemiziranih proizvoda, a niskom proizvodnjom ne možemo konkurirati u cijeni.

Ipak, postoji mogućnost da postojeća AI u Varaždinskoj regiji većom brigom o uređivanju zemljišta iskoristi prednosti ovog klimata i usvojene tehnologije te da na osnovi toga ponudi svjetskom tržištu proizvode više faze prerade kao gotovu hranu ili trajnije proizvode.

LITERATURA

- Adamović Lj.S., Teorijsko-metodološki pristup ekonomskim aspektima nesvrstavanja, Ekonomist, 2-3, Beograd, 1983.
- Cvetković V., Svjetsko tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, Ekonomist 2-3, Beograd, 1983.
- Fulton T.-Braestrup P., Razmišljanja o američkoj poljoprivredi, Pregled, Američka ambasada, Beograd, 1982.
- Horvat B., Privredni ciklusi u Jugoslaviji, IEN Beograd, 1969.
- Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije, IEN, Beograd, 1970.
- Karpati T., Putovi plasmana poljoprivrednih proizvoda na zapadno-evropsko tržište, Ekonomski pregled 2-3, Zagreb, 1983.
- Ladika J.-Horvat V., Konjogojstvo, Međimurje, 2/1982.

Marx K., Uvod u kritiku političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1956.

Trifunović M., Prognoze razvoja jugoslavenske privrede do 2000-te godine i kretanja u svetu, Ekonomist 4, Beograd, 1983.

..... Direktor 2, Privredni pregled, Beograd, 1983.

..... Dugoročni program stabilizacije AIP, CKS Beograd, 1982.

..... Dugoročni program razvoja AIK SR Hrvatske, Zagreb, 1982.

..... Ocjena stanja AIK, RK PŠ Zagreb, 1984.

..... Statistički godišnjak SFRJ i SRH 1981-1984.

Brlečić Z. Die Ausfuhrorientation der vereinten Arbeit der landwirtschaftlichen Industrie des Bezirkes Varaždin im internationalen Nahrungshandel

ZUSAMMENFASSUNG

In der Arbeit erforscht man die Bedingungen und Möglichkeiten der Ausfuhr der landwirtschaftlichen Nahrungsmittel und Produktionsprogramme der landwirtschaftlichen Industrie im Bezirk Varaždin. Man bearbeitet die wichtigsten gesellschaftlich-ökonomischen Aspekte der Motivation auf die Ausfuhrorientation der landwirtschaftlichen Produktion. Es wurde eine Behandlung des Problems in dem internationalen Nahrungshandel gegeben.

Es wurde festgestellt, dass eine grosse Abhängigkeit der Grundorganisationen der vereinten Arbeit des Bezirkes Varaždin in der gesamten Produktion und dem Konsum der Nahrung sowohl im Lande als auch im internationalen Austausch besteht. Es wurde auf den Zwiespalt zwischen Entscheidung für einen stärkeren Einschluss in den internationalen Nahrungshandel und den Massnahmen der praktischen ökonomischen Politik im Rahmen des Aussenhandels hingewiesen. Die Analyse hat gezeigt, dass die landwirtschaftliche Industrie des Bezirkes Varaždin in technisch-technologischer Hinsicht von den Ausfuhrkomponenten abhängig ist, dass sie nicht adäquat organisiert ist und dass die Ausfuhrdefekte in ihrer Bilanz nicht gezeigt werden. Es wurde festgestellt, dass diese Abhängigkeit auch weiter bestehen wird und dass die negativen Folgen nur durch den intensiven Ausfuhr beseitigt werden können. Man bearbeitet auch die Voraussetzungen für eine stärkere Ausfuhrorientation und die Veränderung in der praktischen Ausfuhrpolitik der landwirtschaftlichen Industrie des Bezirkes Varaždin.